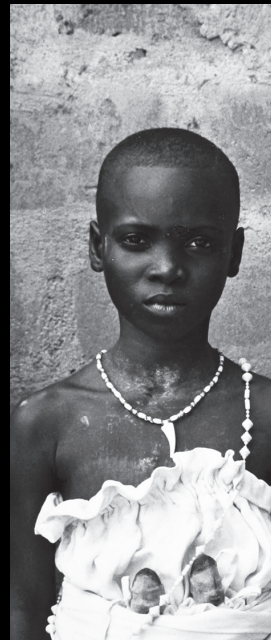
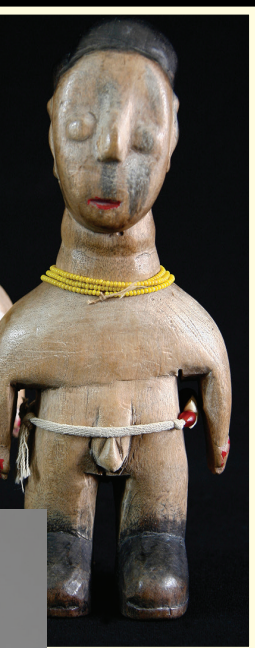


Ten goede en ten kwade

# Tweelingcultussen in Afrika

**Tweelingen worden bij sommige volken vereerd, bij andere volken worden ze in verband gebracht met onheil en rampspoed. Rituelen rond (de geboorte van) tweelingen versterken de verering of bezweren het onheil.**





Foto's op deze pagina:  
Blacksouthernbelle.com,  
Brooklyn Museum,  
Henning Christoph/SOA  
Museum Essen,  
Anja Ditzel en Pim Smit.



Voorheen collectie van René Wijffels

Als ik op internet naar tweelingcultussen zoek, valt mij op hoe weinig er in het Nederlands wordt geschreven over tweelingbeeldjes, die te koop worden aangeboden. Een paar trefwoorden of een heel algemeen stukje tekst. Daar blijft het vaak bij. In het Engels is er wel meer informatie, maar ook niet altijd goed toegankelijk en leesbaar. Daarom ben ik gaan uitzoeken wat er eigenlijk bekend is over tweelingcultussen in Afrika. Waarom werden tweelingen vereerd of juist verguisd? Daarbij ontvouwt zich een veel breder verhaal, dat maar nauwelijks bekend is.

De meeste lezers van dit blad kennen de Ere Ibeji van de Yoruba. Iets minder bekend zijn misschien de Venavi van de Ewe en de Hohovi van de Fon. Al deze

**I. Een paar Ere Ibeji's. De verzorging door de moeder is terug te vinden in het indigo in het haar en het residu van palmolie en roodhoutpoeder. De scarificaties op de wangen zijn een verwijzing naar een bepaalde clan.**

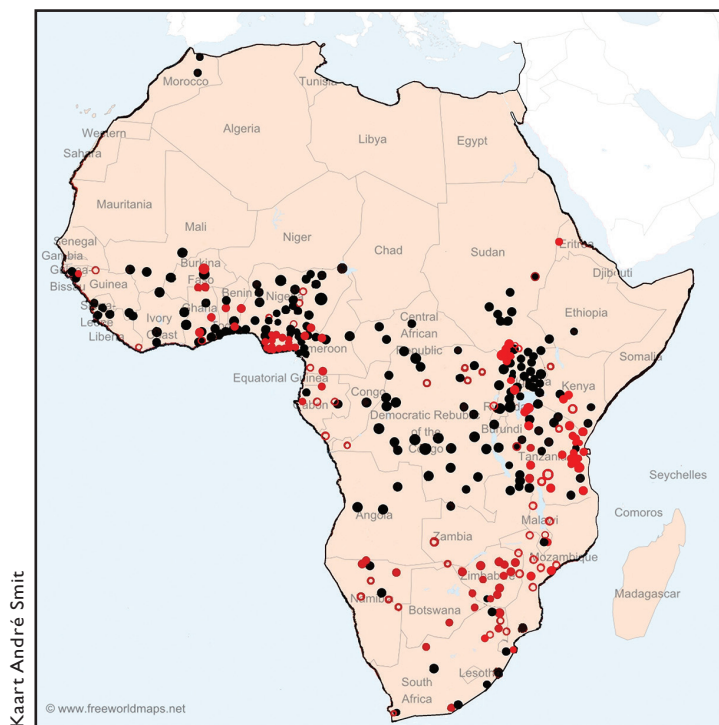
beeldjes hebben dezelfde sociaal-religieuze functie. Ze vormen een representatie van een overleden tweelingkind voor de tijd dat het kind nog niet is herboren (Voorhuis, 2014).

Normaal gesproken verricht een antropoloog veldwerk, spreekt ter plaatse met mensen en doet daar verslag van of hij werkt op een universiteit samen met

Het boek is weliswaar oud, maar het is het enige overzichtswerk dat er op dit terrein bestaat. **(2)** Het vormt voor mij een inspiratiebron voor verdere zoektochten op internet.

Via dit boek en een aantal aangeschafte casestudies zijn er ongeveer 420 verslagen bekend over volken (dorpen, streken, clans en subclans) die gebruiken en rituelen - zowel ter verwelcoming als ter bezwering - hebben rondom tweelingen. Bij een kleine meerderheid gaat het om een verering, volgens mij een beschermingscultuur. Toch is het over de hele wereld in meer of mindere mate hachelijk om als tweeling geboren te worden. Op alle continenten van Japan tot Amerika komt met regelmaat infanticide van een of beide tweelingkinderen voor. Hoewel tweelingen wereldwijd in de mythologie een voorname plaats hebben, ken ik expliciete beschermingsculturen alleen in Afrika.

Lagercrantz verwerkte zijn kennis o.a. in 17 kaarten met zwarte stippen. Met het adagium dat één beeld meer zegt dan duizend woorden hebben André Smit en ik twee van zijn kaarten eens van een verschillende kleur voorzien en over elkaar geprojecteerd en die kaart weer over een geografische kaart. Daar komt de kaart van afbeelding 2 uit tevoorschijn.



Kaart André Smit

**2. De over elkaar gelege kaarten van Lagercrantz, waarbij de zwarte punten plaatsen aangeven waar tweelingen welkom zijn, de rode punten plaatsen waar beide kinderen gedood worden en de rode cirkels plaatsen waar een van beide kinderen wordt gedood. De kaart is niet volledig, maar geeft een beeld van de spreiding en de nabijheid van verschillende gebruiken.**

antropologen als het een meta-studie betreft. Over die mogelijkheden beschik ik niet. Dus noem ik mijn methode - niet zonder een klein beetje zelfspot - antropologie by Google. Hier volgt wat ik gevonden heb.

### Sture Lagercrantz

In 1941 (!) publiceerde de Zweedse antropoloog Sture Lagercrantz een dissertatie getiteld *Über Willkommne und Unwillkommene Zwillingen in Afrika*. **(1)** Hoewel de theorie die hij ontwikkelde - infanticide van tweelingen in Afrika is uit de Arabisch-Perzische cultuur afkomstig - tegenwoordig onder wetenschappers wordt verworpen, bevat de studie een schat aan concrete informatie over gebruiken rondom tweelingen in Afrika.

### Zeer welkom

Waar tweelingen welkom zijn, zijn ze in veel gevallen zeer welkom. Vaak worden ze onder toezicht van een koning of een hoofdman geplaatst, die verantwoordelijk is voor het welbevinden van de tweeling.

### Een hele kleine bloemlezing:

- *Bij de Ewe genieten de ouders grote eer en een hoge status, vergelijkbaar met een jager die een luipaard heeft gedood of een krijger die de vijand verslagen heeft.*
- *Ouders en tweelingen worden behandeld als hoofdmannen (Ngbandi, Bunda, Nyamweze, Herero, Kuba) of zij krijgen hoge functies.*
- *De moeder (in West-Afrika) krijgt een hoofdman-status. Bij de Herero (in Zuid-Afrika en Namibië) wordt de vader bijvoorbeeld opperpriester. Er zijn overigens ook gebieden (Noord-Zimbabwe) waar de vader meer geëerd*

wordt dan de moeder.

- Bij veel volken krijgt de tweeling koninklijke bescherming (Bafut, Beko, Abron).

Bij de Ashanti en de Bamum krijgen de jongetjes een positie aan het hof. De meisjes zijn voorbestemd als echtgenotes van de koning of krijgen een vertrouwenspositie (Ashanti, Bamum, Babessi, Babungo).

- Bij de geboorte worden bomen gepland door de Xhosa, Pondo, Mandja, Banda, Sango, Nyoro, Temne, Ndonga, Toma en Kpelle.

- De Xhosa, Zulu en Nyamwezi planten een boom bij het overlijden van één kind van de tweeling. Soms wordt het nog levende kind naar de boom gebracht om daar te spelen, sterk te worden en zich niet eenzaam te voelen.

- Bij de Songo (Songo sprekende volkeren in Noord-Angola), de Kuba, Tumba, Yanzi, Chokwe, Luimbi in Angola en de Lunda worden de ouders of de tweeling tijdens rituelen met witte kleurstof ingesmeerd.

- Veel volken kennen nog talloze andere rituele gebruiken, die strikt moeten worden nageleefd op straffe van verschrikkelijk onheil. Soms is er sprake van een aparte hut waar de moeder en soms ook de vader en de tweeling voor een periode in ondergebracht (geïsoleerd) worden of er mag bepaald voedsel niet gegeten worden. Bij andere volken zijn er strikte voorschriften m.b.t. de haardracht.

## Water

Tweelingen worden vaak met water geassocieerd. (Vogelzang, 1994) (3). In positieve zin worden ze vaak in verband gebracht met regen, goede oogsten, vruchtbaarheid en succes bij de visvangst of jacht. In negatieve zin worden ze geassocieerd met droogte of veel te veel regen en met het mislukken van de oogst, de jacht of de visvangst, of met ziekte. Tweelingen zijn de bezitters van bovennatuurlijke krachten en beheersen door hun afstamming uit de wereld van de geesten het weer en de wind. De associatie met water, regen of droogte is bij veel volken in de rituelen terug te vinden. (4)

Zowel welkome tweelingen als onwelkome worden vaak bij of in een waterloop begraven. Dit duidt op de invloed die tweelingen op water/regen zouden hebben. Dit komt voor bij de Zezuru,



Voorheen collectie van René Wijffels

Hungwe, Budja, Venda, Shona, Rozwi, Tewe, Kerewe, Ngulu en soms de Zulu. De Luvare, Lobedu, Lovale, Ronga en de Lenge begraven om dezelfde reden in 'vochtige' grond. Blijft regen lang uit, dan graven de vrouwen de restanten weer op om ze alsnog in of bij een waterloop te begraven.

Bij de Acoli, Lotuka en de Didinga zal door de geboorte van een tweeling het succes bij de jacht sterk verminderen. Bij de laatste twee volken mag de vader van een tweeling enige tijd na de geboorte niet aan de jacht of aan oorlogshandelingen deelnemen.

Een meerderheid van deze volken heeft een cultus van verering ontwikkeld, een minderheid beschouwt het krijgen van een tweeling als een aankondiging van

3. Een paar Ewe Venavi. De glans wordt honingpatina genoemd en ontstaat door het vele aanraken.

Voor een zieke werd een heel klein beetje materiaal bij de mond weggekrabd en door het eten gedaan. Daarmee wordt contact gelegd met de geestenwereld, waarin de tweeling voor de hergeboorte verkeert.



4. Deze beeldjes in Yoruba-stijl zijn volstrekt niet authentiek, waarschijnlijk niet eens door een Yoruba houtsnijder gemaakt. Interessant is dat de snijder op de tweelingbeeldjes waterdieren heeft aangebracht. Hij wist kennelijk wel van de associatie van tweelingen met water.

verschrikkingen en naderend onheil. Bij deze volken hoopt men door de rituelen uit te voeren, verlost te worden van het ongeluk dat tweelingen met zich mee kunnen brengen.

Hoewel vaak de associatie met water bij begrafenisrituelen van tweelingen blijkt, is dat niet altijd het geval. Er zijn ook opmerkelijke verschillen en tegengestelde gebruiken. De Tikar, de Bakongo en de Mwanga begraven de tweelingen op een kruispunt van wegen. Dat gebeurt ook met andere mensen die door de gemeenschap geminacht worden. De gedachte is dat de geest de weg naar het geboortedorp dan niet meer terug kan vinden.

Er zijn sterke aanwijzingen dat daar waar tweelingen gedood werden er toch ook veel weerstand tegen infanticide bestond en er allerlei uitzonderingen golden om de kinderen niet te hoeven doden. In veel culturen worden reinigingsrituelen ingezet in plaats van het verstoten van de moeder en/of de vader of in plaats van infanticide.

Het krijgen van een tweeling wordt als besmettelijk beschouwd, ook voor het vee. Aan zulke reinigingsrituelen nemen niet alleen de vader en moeder en de familie deel, maar het hele dorp. Als er ook maar iemand uit het dorp ontbreekt dan wordt hij als de veroorzaker van de tweelinggeboorte gezien. Dit is het geval bij de Sango in de Centraal Afrikaanse Republiek. Bij andere volken zijn bepaalde mensen weer juist uitgesloten van deze rituelen. Bij de Konde mogen bijvoorbeeld zwangere vrouwen er niet aan deelnemen. Door deze rituelen proberen ze te verhinderen dat de 'tweelingbesmetting' zich uitbreidt. (5)

Dat de rituelen van gewichtige betekenis zijn blijkt onder andere uit de onverbidelijke verbanning van de ouders als ze niet aan de ceremonie willen deelnemen (bij de Fungwe in Noord-Malawi). Als iemand voorafgaand aan de uitvoering van de rituelen op de akkers aan het werk is geweest, dan zal de regen uitblijven denken de Ronga in Mozambique.

Al in de 40'er jaren van de vorige eeuw waren deze praktijken geleidelijk aan het verdwijnen. Zowel de islam als het christendom bestrijden deze (animistische) cultussen en dreigen de verantwoordelijke ouders onverbiddelijk bij de overheid aan te geven als er sprake is van infanticide. De verwachting is niet dat tweelingen nu overal geaccepteerd worden. Zo nu en dan worden ze met blijvend wantrouwen behandeld, krijgen ze geen sociale rechten, mogen ze niet trouwen of worden ze verwaarloosd. Overal waar tweelingen in hoog aanzien staan, worden ze meestal behandeld als andere 'abnormale' geboortes: stuitbevallingen, kinderen die met het vlies geboren zijn, albinisme, met zichtbare tanden, Downsyndroom, hermafrodie-

te kinderen, etc. Meestal worden deze 'afwijkingen' genegeerd en worden ze 'gewoon' opgevoed. Maar de rapportage over albinokinderen leert dat her en der in de steden en in het uitgestrekte achterland bijgeloof en akelige praktijken nog steeds virulent voorkomen.

### Isoleringshut

Bij veel volkeren wordt de moeder voorafgaand aan de uitvoering van de rituelen geïsoleerd (bij de Kamalamba, Sango, Hehe, Benga, Pangwa, Safwa, Konde, Ronga). Gedurende die tijd mag niemand de isoleringshut bezoeken, omdat de besmetting zich dan vrijwel zeker zal verspreiden en allerlei vormen van verschrikkingen teweeg zal brengen. Er zijn beschrijvingen over circa 25 volken waar de moeder met de tweeling geïsoleerd wordt, maar waar de tweeling per definitie wel welkom is. Bij circa acht volken is dat niet het geval.

Om nog zekerder te zijn dat de besmetting zich niet uitbreidt, wordt de isoleringshut achteraf vaak in de brand gestoken en ook de hut waarin de geboorte van de tweeling heeft plaatsgevonden (Ibo, Safwa in Tanzania en de Rhonga spreken in Mozambique).

Tegen het einde van de isolatietijd wordt voor de tweeling een groot feest georganiseerd (Hehe, Sango, Ndonga, Kwanyama). De tweeling komt dan voor het eerst in het openbaar.

De reinigingsrituelen zijn waarschijnlijk al heel oud. Ze bestaan in relatief ver van elkaar gelegen gebieden in Oost- en West-Afrika. Dat wijst op een migratie en culturele uitwisseling van zeer lang geleden. De rituelen bestaan zowel bij volken die tweelingen welkom heten als daar waar tweelingen niet gewenst zijn. Ze kunnen voor een groot deel beschouwd worden als een humaan alternatief voor de infanticide van tweelingen. (6)

### Andere objecten

Naast de Yoruba, de Ewe en de Fon zijn uit de literatuur meer volken bekend, die tweelingbeeldjes maken: de Bariba en Toffinou uit Benin. De Senufo worden ook genoemd, maar men is er niet zeker

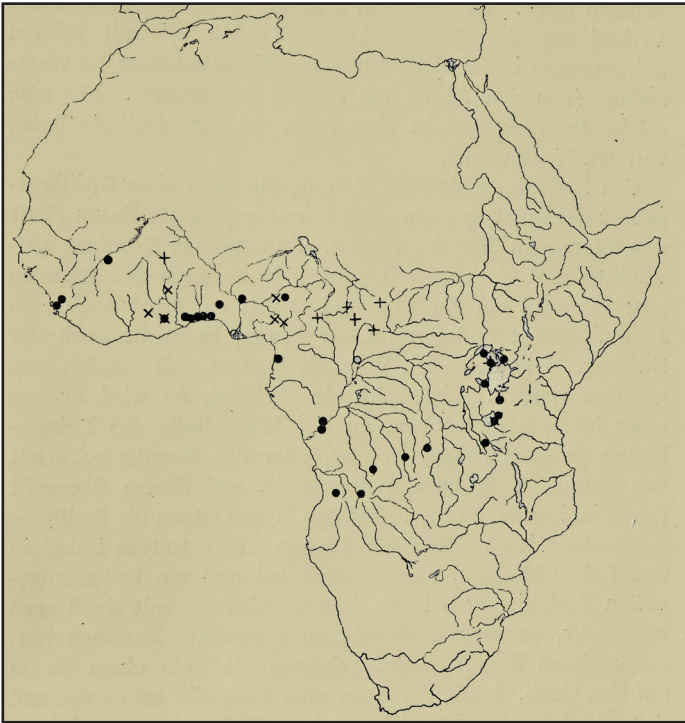


van of dit niet verward wordt met beeldjes van beschermgeesten uit het oerwoud.

Behalve tweelingbeeldjes zijn er andere voorwerpen die met de tweelingcultus te maken hebben. Bij de Yoruba speelt bijvoorbeeld de Shango-dansstaf een belangrijke rol bij de tweelingrituelen. Shango was volgens de overlevering de eerste koning die zijn tweeling niet doodde. Hij is nu een Orisha, en wel de god van donder en bliksem, en wordt gezien als de beschermer van tweelingen.

Ook Lagercrantz (1941) rapporteert dat er voorwerpen gebruikt worden met betrekking tot de tweelingcultussen. Zo meldt hij dat in het 'middengebied tussen West- en Oost-Afrika' de ouders van tweelingen bijzondere sieraden mogen

5. Twee Ere Ibeji's. Rond 1970 gekocht bij een antiquair in Amsterdam. De scarificaties zijn niet hetzelfde. Conclusie: wel authentiek, maar geen paar.



6. Langercrantz gebruikte kaarten met alleen rivieren. Geen slechte keuze rond 1940. Een zwarte stip geeft een volk aan dat beeldjes snijdt wanneer een tweeling overlijdt. Een kruisje waar tweelingen genieten van koninklijke bescherming. Een plusje geeft volken aan waar de moeder bel(arm)banden draagt. Kaart Langercrantz 1941

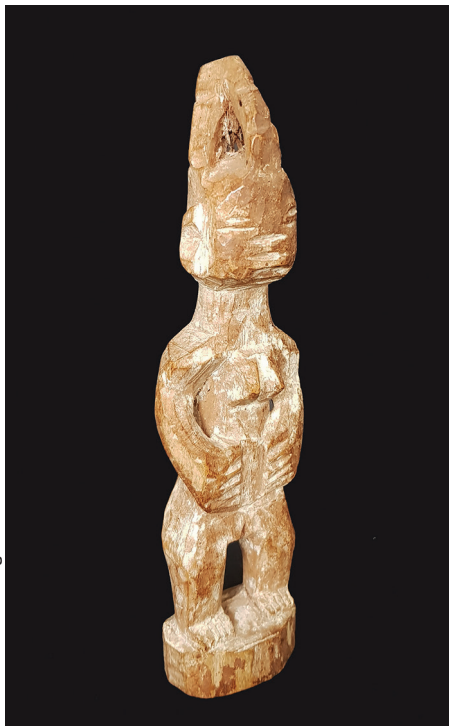


Foto Dick Kranenburg

7. Een zeer ruw gesneden Hohovi uit Benin. Ik heb lang gedacht dat het een oefenwerkstukje is of zoiets. Deskundigen oordelen echter dat het een ruw (crude) gesneden beeldje is, maar authentiek.

dragen, vaak gemaakt van kaurischelpen. Ook dat er volken zijn, die klingelende sieraden dragen om tijdens het lopen de boze geesten te verdrijven. Bekend is dat bij de Mossi de moeder een bel-band draagt als een of beide tweelingkinderen door een natuurlijke oorzaak overlijdt. Ze doet dit tot het moment dat de rouwceremonies hebben plaatsgevonden. Bij de Gaanda dragen de moeder én de vader zo'n bel-band. (7)

Dit overzichtsartikel is natuurlijk verre van compleet. Het doel was een indruk te geven van de grote verspreiding van tweelingcultussen in Afrika. Volgens mij moeten er naast de beeldjes veel objecten zijn die met de tweelingcultussen te maken hebben. Het zou bijzonder zijn als er ook foto- of filmmateriaal van bewaard is.

[derk.kranenburg@gmail.com](mailto:derk.kranenburg@gmail.com)

1 Sture Lagercrantz, Über willkommene und unwillkommene Zwillinge in Afrika. Het boek – in het Duits – is opgenomen in een uitgave van Etnologische Studier 12-13 uit 1941. Uitgeverij Elanders Boktryckeri Aktiebolag. Copyright Dr. Walter Kaudern. Sture Lagercrantz was etnograaf en professor aan de Universiteit van Uppsala

2 Zie: Dr I. Vogelzang "Ere Ibeji" Pagina 5 en 6. Dit is een uitgebreide brochure bij een tentoonstelling in het Afrika Museum in 1994. ISBN nummer 90-71611-05-1.

3 Andere voorbeelden van veel voorkomende overeenkomsten zijn: Een tweeling is eigenlijk één persoon; tweelingen zijn een besmetting die niet alleen bij de mens maar ook bij het vee voorkomt. 4 Merkwaardigerwijs zijn er ook Amerika verslagen bekend van Indianenvolken een relatie met water leggen. Normaliter is dat een aanwijzing dat de mythe of de gebruiken heel erg oud zijn. Dat lijkt me in dit geval moeilijk te aanvaarden. Bij mijn weten is het nooit onderzocht. Zie: A.L. Kroeber, Handbook of the Indians of California (Bureau of American Ethnology, Bulletin 78, 1925)

5 Ik verwijs hier in engere zin naar concrete praktijken en rituelen m.b.t. tweelingen en niet naar de grote plaats die in het Animisme is ingeruimd voor dualisme in allerlei vormen. Man/Vrouw, Aards/Hemels, iemands meervoudige ziel e.d. die in allerlei vormen in de Tribale Kunst terug te vinden zijn. Zie Couples or Doubles Representations of Twins in the Arts of Africa. Philip M. Peek. African Arts Vol. 41, No.1 Spring 2008.

6 Ik heb soms namen van een volk weggelaten dat wel bij Lagercrantz genoemd wordt. In dit geval de Baja, Het enige dat ik vond is dat het in een Zuid-Afrikaanse taal "erg" betekent. Dat soort aanduidingen komen in zijn studie wel meer voor. Een volk bijvoorbeeld volk dat ik "Bu kusu" noem wordt, wordt in de oorspronkelijke tekst Kitosh genoemd. Die naam overgenomen van naburige volkeren - de Nandi en de Kwavi - en betekent "de verschrikkelijke mensen". In het geval van de Baja heb ik niet terug kunnen vinden om welk volk het ging.

7 Lagercrantz spreekt van een "Glockenring". Wij konden er geen betere vertaling van vinden.

# Appendix

Alfabetisch lijst van volkeren en landen uit dit artikel. Zie ook voetnoot 6 hiervoor.

**Abron:** ook wel de Bono genoemd. Deel van het Akan volk uit Ghana, Burkina Faso, Togo, en Benin

**Acoli:** Zuid-Soedan en Noord-Oeganda

**Ashanti:** het zuiden van Ghana

**Babessi:** Kameroen. Deel van Bamileke cluster

**Babungo:** Noord-west Kameroen. Ook bekend als Vengo.

**Bafut:** West-Kameroen. De aanduiding betreft de mensen die in de stad Bafut wonen.

**Bakongo:** West-Congo-Kinshasa. Ook bekend als Kongo; Esikongo; Mwisikongo; Mukongo

**Bamun:** Kameroen. Ook bekend als Bamoun of Mum

**Banda:** Voornamelijk in Centraal Afrikaanse Republiek, maar ook in Democratische Republiek Congo, Kameroen en Zuid-Soedan.

**Beko:** Zuid-Soedan

**Benga:** Equatoriaal Guinea en Gabon

**Budja:** In het noorden van de Democratische Republiek Congo

**Chokwe:** Voornamelijk in Angola, maar ook in zuidwestelijke deel van de Democratische Republiek Congo en noordwestelijke deel van Zambia. Zij staan ook bekend als Kioko, Bajokwe, Chibokwe, Kibokwe, Ciokwe, Cokwe of Badjok.

**Didinga:** Zuid-Soedan. In Budy county. Voornamelijk in de Dedinga mountains.

**Ewe:** De grootste populatie is gevestigd in Ghana. Ook Togo heeft een grote populatie.

**Fungwe:** Maken deel uit van de Tumbuka cluster. Gevestigd in Noord-Malawi. Kleine populaties Fungwe zijn in Zambia en Tanzania gevestigd. (Uit: *The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary*, door James Stuart Olson)

**Gaanda:** Nigeria. Ook bekend als Makwar of Mokar en vaak geschreven als Ga'anda.

**Hehe:** Iringa regio in Zuid- en Centraal-Tanzania.

**Hungwe:** Zimbabwe

**Ibo:** Zuidoost-Nigeria. Ook bekend als Igbo. Ibo is tevens de naam van de taal.

**Kamalamba:** Zambia

**Kerewe:** Gevestigd op het eiland Ukerewe in het Tanzaniaanse deel van Lake Victoria

**Konde:** Gevestigd in Tanzania ook benoemd als Nyakuyasa, Sokile, Ngonde of Nkonde.

**Kpelle:** Liberia en gedeeltelijk in Guinee. Ook bekend als Guerze, Kpwesi, Kpessi, Sprd, Mpessi, Berlu, Gbelle, Bere, Gizima, of Bun.

**Kuba:** zuidoosten van Democratische Republiek Congo. Ook bekend als Bakuba of Bushongo.

**Kwanyama:** Namibië en zuid Angola. Ook bekend als Aawambo, Ambo, Aawambo of Ovawambo.

**Lenge:** Vermoedelijk (!) doelt Langercrantz hier op Lenge sprekenden in Mozambique. Zie ook voetnoot 6.

**Luimbi:** Angola. Zie ook bron *Joshua Project*

**Lunda:** Democratische Republiek Congo en Angola. Ook bekend als Balunda, Luunda, Ruund.

**Lobedu:** Provincie Limpopo in Zuid Afrika. Vaak aangeduid als Balobedu. In oudere boeken worden ze de BaKwebo genoemd (de wilde varkens). Bolobedu betekent plaats van eerbetoon, ofwel het volk dat eer betoont wordt door anderen. (Zie ook: *History and Ethnography of Africa South of the Zambesi*, door George McCall Theal)

**Lotuka:** Zuid Soedan. Ook bekend als Otuho of Latuka.

**Lovale:** Angola en de noord-westelijke provincie van Zambia. Ook bekend als Luena or Lwena

**Luvare:** Zoals bij enkele genoemde volkeren bij Lagercrantz is er niets over terug te vinden op internet. Normaal gesproken hadden we dit volk weg moeten laten. Zie ook voetnoot 6.

**Mandja:** Centrale provincie in de Centraal Afrikaanse Republiek.

**Mossi:** Burkina Faso. Ook bekend onder de namen Mole, Moose, Mosi en Moshi

**Mwanga:** Noord-Zambia en Zuidwest-Tanzania. Ook bekend als Winamwanga, Namwanga of Nyamwanga.

**Ndonga:** of Oshindonga is een Bantoetaal die wordt gesproken in het noorden van Namibië door een groot deel van de Owambo bevolkingsgroep. Ook in het zuiden van Angola.

**Ngulu:** Tanzania in de Dodoma regio, Tanga regio en Morogoro regio. Ook bekend als Geja, Kingulu, Nguru, Nguu, Wayomba.

**Nyamwezi:** Tanzania. De naam betekent 'de mensen uit het westen'. Uit de Tabora regio, Singida regio, Shinyanga regio en Katavi regio.

**Nyoro:** In het westen van Oeganda

**Pangwa:** zuid-west Tanzania, aan de kusten van Lake Malawi

**Pondo:** Aan de oostelijke Kaap van Zuid-Afrika. Ook bekend als Mpondo en AmaMpondo.

**Ronga:** Voornamelijk in het zuiden van Mozambique en een klein deel in Zuid-Afrika. Ronga is zowel de naam van het volk als van de taal.

**Rozwi:** Zimbabwe. Rozwi is ook de naam van een koninkrijk dat daar bestond (1684 – 1834)

**Safwa:** Tanzania, Mbeya regio

**Sango:** Centraal Afrikaanse Republiek.

**Shona:** Verdeeld in verschillende stammen in de oostelijke regio's van Zimbabwe.

**Songo:** Noord-Angola

**Temne:** Sierra Leone

**Tewe:** Midden-Mozambique.

Ook bekend als Ciute, Shona, Chishanga, Teve.

**Tikar:** Tikar Plain in Adamawa Region in Kameroen. Er is één volk met de naam Tikar, maar dezelfde naam wordt soms ook gebruikt voor een diversiteit en volken die daar ook wonen.

**Toma:** Gevestigd in het noordelijke berggebied van Guinee en Liberia. Andere namen zijn: Loghoma, Looma, Lorma.

**Tumba:** Naar alle waarschijnlijkheid worden hier de Kagulu uit Tanzania bedoeld. Tumba is een alternatieve naam voor het volk en verwijst naar de taal. (Bron: *Joshua Project*)

**Venda:** In het noorden van Zuid-Afrika, tegen de grens met Zimbabwe. Ook bekend als Vhavenda of Vhangona.

**Xhosa:** Oostkaap in Zuid-Afrika. Ook bekend als Xosa, AmaXhosa of Ama-Xosa.

**Yanzi:** Tanzania. Worden ook wel aangeduid met de naam van hun taal: het Kimbu

**Yoruba:** Voornamelijk in het zuidwesten van Nigeria. Ook in het naastgelegen Benin zijn Yaruba sprekende volkeren gevestigd, waaronder de Nago.

**ZeZuru:** Gevestigd in Zimbabwe. Maken deel uit van de Shona sprekende taalgroep in Zimbabwe. Zie ook *Shona hierboven*.

**Zulu:** In Zuid-Afrika de grootste bevolkingsgroep. Zijn voornamelijk gevestigd in KwaZoeloe-Natal.